

Effecten van doodsdreiging tijdens vredesoperaties

Ikol drs. C.E. van den Berg*
prof. dr. J. Soeters
dr. M. Dechesne

Inleiding

Militair zijn betekent onder meer bereid zijn om onder levensbedreigende omstandigheden taken vervullen. Oorlog of inzet in een expeditieaire krijgsmacht voor vredeshandhavende of afdwinnende taken betekent nogal eens een confrontatie met levensbedreigende omstandigheden. Minister Kamp stelt in de *Militaire Spectator* (2004) dat militairen zich bewust dienen te zijn van de risico's. De aanvaarding van risico's wordt hier in verband gebracht met moed. 'Militairen verwachten ook van elkaar moed. De Nederlandse militair schept eer in zijn beroep, kwijt zich met verstand van zijn taken, is zich bewust van de risico's en aanvaardt deze' (Kamp, 2004). Ook in de gedragscode van de Koninklijke Landmacht wordt in regel 7 expliciet verwezen naar risico's in de vervulling van de militaire taak: 'Ik voer de taken die mij zijn opgedragen professioneel uit, ook onder moeilijke omstandigheden en zelfs bij gevaar voor eigen leven'.

Het uitvoeren van taken onder levensbedreigende omstandigheden is echter geen automatisme voor militairen. Alle aandacht voor de verwerking van

stressvolle en traumatische ervaringen getuigt hiervan. Dat militairen ook daadwerkelijk worden beïnvloed door de confrontatie met het risico van de dood blijkt uit Israëliëse studies waarin militairen werden gevraagd naar hun grootste angst bij optreden onder gevechtsomstandigheden. Het grote verschil tussen militairen met en zonder gevechtservaring betrof het verschil in de angst voor de dood of verwondingen.

Militairen zonder gevechtservaring gaven aan meer angst te hebben voor letsel of de dood dan militairen die gevechtservaring hadden. Militairen die gevechtservaring hadden gaven aan meer bezorgd te zijn over het in de steek laten van ondergeschikten of andere militairen uit de eenheid. Van de officieren en onderofficieren gaf 42 procent aan het meest bevreesd te zijn voor het in de steek laten van hun ondergeschikten. Van de manschappen gaf 40 procent hetzelfde aan voor het in de steek laten van de kameraden. Voor angst voor de dood gaven officieren en onderofficieren respectievelijk manschappen 10 procent en 21 procent aan (Shalit, 1988).

Militaire cohesie onder dreiging

Een vraag die door dit onderzoek wordt opgeworpen is die waarom militairen onder bedreigende omstandigheden meer angst lijken te hebben voor het in de steek laten van hun ondergeschikten of andere militairen

dan voor hun eigen dood. In het *Handbook of Military Psychology* wordt door de Israëliëse militair psycholoog S. Noy gesteld dat:

The main conflict of a soldier in the battlefield is survival versus duty and loyalty. Fear of death is not unique to the battlefield. It is common in all traumatic situations. In combat, this threat is pervasive and difficult. The normal, everyday death anxiety which rationally and irrationally dealt with is especially difficult to curb in combat and is distinctly felt by most soldiers before or during combat and most intensely when prolonged. It is almost impossible to deny or ignore the threat. While it is the perception of threat which creates stress, in combat, the gap is slim between the reality of the threat and its perception (Noy, 1991).

In Noy's artikel wordt de relatie tussen sociale cohesie, weerstand tegen stress en inzetbaarheid onder Israëliëse militairen verder uitgediept. Noy schrijft hierover:

The soldier whose resources have been depleted and who is not protected by unit social support may feel unable to endure the mounting anxiety any longer, and therefore fails to function in combat. This breaking point of losing one's

* De auteurs zijn respectievelijk verbonden aan de Koninklijke Militaire Academie; de Koninklijke Militaire Academie en de Universiteit van Tilburg; en de Radboud Universiteit Nijmegen.

**Amerikaanse militair in opleiding
kruipt onder het prikkeldraad
door in het kader van een
'Advanced Skills Training'**

(Foto U.S. Air Force; collectie NIMH)

hebben. Hoe militairen handelen onder die dreiging is de hoofdvraag van dit artikel. In de laatste decennia hebben sociaal-psychologen specifiek onderzoek gedaan naar de invloed van bewustzijn van de eigen sterfelijkheid op menselijk gedrag. De inzichten die hieruit zijn ontstaan, zijn samengevat in de *Terror Management Theory* (TMT). *Terror* betekent in dit verband doodsangst, omdat militairen soms moeten optreden onder omstandigheden waarin het risico van de dood aanwezig is. De geldigheid van de uitspraken van TMT dient echter voor de militaire doelgroep wel onderzocht te worden.

Vanuit de KMA is een aantal studies verricht waarin is gekeken naar de invloed van dreiging (met doodsangst) op het optreden van militairen. De onderzoeken die tot nu toe zijn gedaan hebben zich gericht op de bereidheid om samen te werken met militairen van andere landen, dus internationale samenwerking onder dreiging, en anderzijds op de inzetbaarheid of gereedheid voor inzet onder dreigende omstandigheden. Daarnaast wordt gekeken naar de acceptatie van het risico van de dood onder vredesomstandigheden dan wel onder dreiging, zoals in uitzendingen als ISAF en SFIR.

In dit artikel zetten we eerst de TMT uiteen. Daarna volgt een beschrijving van onderzoek op basis van TMT in de Koninklijke Landmacht. Het artikel sluit af met een discussie over de betekenis van TMT voor de KL. De bevindingen lijken overigens een bredere relevantie te hebben.

'Terror Management Theory'

De *Terror Management Theory* (Solomon, Greenberg en Pyszczynski, 1991; Greenberg, Pyszczynski en

adaptability and control of the situation in the face of an existential threat is traumatic. As a consequence, the personality is flooded by feelings of helplessness and rage. This is the starting point for the label CSR (Combat Stress Disorder) or in some cases for the post traumatic stress disorder (PTSD).

Sociale steun van andere militairen uit de eenheid is volgens Noy dus van belang voor de weerstand tegen de angst voor de dood en de dreiging van het slagveld.

Doodsangst ('terror')

Bedreiging met de dood is de meest existentiële angst die een mens kan

Solomon, 1997, Pyszczyński, Greenberg, en Solomon, 1999) gaat uit van de instinctieve neiging van alle levende wezens om zich te beschermen tegen de dood en te streven naar het overleven van het individu en de soort. Zowel instinctmatig gedrag als bewuste risicoanalyses, het nemen van beschermende maatregelen of het bestrijden van bedreigingen beschermen het leven en verhogen de kans op overleven. De mens heeft hiervoor een aantal unieke intellectuele vermogens waardoor hij in staat is om een onmiddellijke reactie uit te stellen teneinde alternatieve reacties of oplossingen te overwegen.

Hij kan ook relaties leggen tussen gebeurtenissen in het verleden, heden en toekomst en zich daardoor dingen voorstellen die nog niet bestaan, en die daarna realiseren. De mens heeft als gevolg van zijn intellectuele capaciteiten ook een zelfbewustzijn; hij is zich bewust van zijn eigen bestaan. Dit zelfbewustzijn is een belangrijke factor in het menselijk gedrag; het maakt mensen bewust van het leven en de mogelijkheden daarvan, maar anderzijds maakt het hen ook bewust van de eigen sterfelijkheid. Door bewustzijn van de sterfelijkheid kennen mensen ook doodsangst. De menselijke intellectuele vermogens bieden echter ook bescherming tegen deze doodsangst.

Wereldbeeld en bescherming tegen 'terror'

Door een cultuur te creëren kan de mens zijn doodsangst beheersen. Cultuur is een geheel van betekenissen die een verklaring geven voor de wereld om ons heen. Door een robuust wereldbeeld op te bouwen wordt de angst voor de eigen kwetsbaarheid en de dood verlicht. Het wereldbeeld dat door cultuur wordt gevormd (*cultural worldview*) geeft structuur en betekenis aan de wereld om ons heen en geeft ons waarden om naar te streven op basis van die betekenisvolle wereld.

Door te voldoen aan de waarden van de cultuur waar we deel van uitmaken

voelen we ons echter ook op een bepaalde manier beschermd tegen de dood. We zijn er dan niet alleen voor onszelf, maar ook voor anderen en bereiken daarmee een symbolische manier van onsterfelijkheid door de betekenis die wij voor anderen hebben. Het wereldbeeld zorgt ook voor concepten en structuren waarmee alle gebeurtenissen om ons heen in een stabiel, geordend en betekenisvol geheel passen (Dechesne, Van den Berg, Soeters, 2005).

Militaire cultuur en overleven

De cultureel-antropoloog E. Becker heeft het belang van cultuur om te kunnen overleven verduidelijkt en heeft daarmee een belangrijke aanzet gegeven tot de relatie tussen bewustzijn van de dood en menselijk gedrag, zoals die in de TMT is uitgewerkt.

Everything cultural is fabricated and given meaning by the mind, a meaning that was not given by physical nature. Culture is in this sense 'Supernatural', and all systematization of culture have in their end the same goal: to raise men above nature, to assure them

that in some way their lives count in the universe more than merely physical things that count (Becker, 1975).

In de militaire wereld is de militaire cultuur dan ook opgebouwd rondom symbolen, gebruiken en ideeën die het overleven op het slagveld vergroten en die bijdragen aan militaire deugden als moed en opofferingsgezindheid. Ook de waarden zoals die in het domein van de officier van de KL worden genoemd – professionaliteit, discipline, weerbaarheid, teamgeest, verantwoordelijkheid en integriteit – zijn een uiting van de militaire cultuur waarin standvastigheid, doorzettingsvermogen en 'staan voor je zaak' worden bepleit.

Verdere bekende cultuuruitingen zijn het uniform met symbolen om de eigen plaats in de organisatie aan te geven. Veelal zijn dit sportbewijzen, omdat fysieke prestaties een voorwaarde lijken te zijn voor weerbaarheid onder levensbedreigende omstandigheden. Eenheidssymbolen dragen ook bij aan het *esprit de corps* waarmee het 'wij-gevoel' wordt uit-

Amerikaanse militair probeert een jongetje te troosten na een zelfmoordaanslag in Tal Afar, Irak (2005)

(Foto U.S. Navy; collectie NIMH)

gedrukt. Symbolen en cultuuruitingen zijn dus van belang voor samenwerking en onderling vertrouwen tijdens optreden onder levensbedreigende omstandigheden.

Zelfvertrouwen en bescherming tegen 'terror'

Openlijke waardering van gedrag in risicovolle situaties, waardoor het vertrouwen in het belang van de eigen bijdrage groeit, heeft ook een relatie met geestelijke gezondheid.¹

Hiermee komen we aan de tweede factor die een bijdrage levert aan de

bescherming tegen de angst voor de dood, namelijk *zelfvertrouwen*. Zelfvertrouwen is de mate waarin men zich waardevol voelt en is een indicator voor de mate waarin men wordt gewaardeerd door anderen en daardoor herinnerd zal worden. Ervan uitgaande dat men denkt dat men belangrijker is dan enkel het fysieke bestaan, geeft zelfvertrouwen ook een vorm van symbolische onsterfelijkheid en verlicht daardoor het unieke menselijke dilemma om de angst voor de eindigheid van het bestaan.

Dat zelfvertrouwen functioneert als een buffer tegen doodsangst is ook bevestigd in een aantal experimenten waaruit blijkt dat mensen bij wie het zelfvertrouwen is verhoogd of bij wie het vertrouwen in het eigen wereldbeeld is versterkt minder angst voor de dood rapporteren dan mensen met een laag zelfvertrouwen. Mensen die bewust gemaakt worden van hun sterfelijkheid vertonen de neiging om hun culturele wereldbeeld te verdedigen en hun zelfvertrouwen te vergroten.

Daarnaast blijken mensen van wie het zelfvertrouwen in een experiment verlaagd wordt meer angst voor de dood te tonen. Dit betekent dat een hoog zelfvertrouwen, dus een hoog vertrouwen in de betekenis van de eigen bijdrage aan de eigen krijgsmacht of eenheid, voor militairen van belang is om zich te beschermen tegen doodsangst. Ook de neiging om meer belang te hechten aan de militaire cultuur onder dreigende omstandigheden wordt hierdoor verklaard.

Meerdere culturen

De waarden van een cultuur en het gedrag waar men voor gewaardeerd kan worden, kunnen echter per cultuur verschillen, zoals ook in de laatste jaren pijnlijk duidelijk is geworden met de opkomst van zelfmoordterrorisme. Waar de zelfmoordterrorist in eigen kringen hoge waardering krijgt en de belofte van onsterfelijkheid krijgt voorgehouden, wekken dit soort daden afschuw op in culturen als de onze. De waarden van een cultuur of subcultuur zijn dus zeker niet

per definitie op een rationele manier risicoverlagend. In deze studies is verwezen naar één duidelijke waarde binnen de cultuur van die groep.

Bij militairen kan echter ook de vraag gesteld worden of alleen de militaire cultuur het gedrag van de militair bepaalt. In debatten over de inzet van militairen spelen maatschappelijke draagvlak en steun van het thuisfront ook een rol (Van der Meulen en Soeters, 2005). Voor militairen die met meer dan één betekenisvolle groep verbonden zijn, zoals bijvoorbeeld de eenheid en het thuisfront, kan er ook een confrontatie met tegenstrijdige waarden optreden. Zo zal de houding ten aanzien van de confrontatie met gevaar in de cultuur van de eenheid of de militaire cultuur anders gewaardeerd kunnen worden dan door de cultuur van het thuisfront. Eenheid tussen de verwachtingen van het thuisfront en het militaire bestaan beschermen de militair daarmee tegen het moeten voldoen aan meerdere standaarden.

Geloof in de eigen cultuur

Zelfvertrouwen is gebaseerd op de mate waarin voldaan wordt aan de waarden die tellen in de eigen cultuur. Daarom kan zelfvertrouwen ook alleen maar dienen als een bescherming tegen doodsangst zolang het geloof in de eigen cultuur behouden blijft. Omdat de bevestiging van een cultuur gebeurt in sociale interactie is het dus van belang dat de waarden van de cultuur bevestigd worden door anderen. In confrontatie met mensen uit andere culturen wordt het eigen wereldbeeld bedreigd en daarmee de bescherming tegen de existentiële angst voor de dood. Onder doodsdreiging wordt de bevestiging van de eigen cultuur dan des te belangrijker, en dat verklaart veel problemen en vooroordelen die ontstaan in confrontatie met mensen die een andere cultuur aanhangen dan de onze.

Indien onze cultuur bedreigd wordt door een andere, is er in principe een vijftal manieren om ons te wapenen tegen het daarvan uitgaande verlies

¹ *The question arises why the heroes functioned better than the CSR casualties on the battlefield and suffered considerably less long-term pathology. In this study we did not search for an answer to this question. It might be that the fact of having been decorated had a beneficial effect on the decorated heroes' mental health in later life. In addition, our findings that veterans of low military rank tended to report more PTSD symptoms and more general psychiatric symptomatology than veterans who were officers suggest that precombat factors played a role. Officers in the IDF represent an elite group of soldiers whose selection criteria include high IQ, high motivation to serve in the army, high self-esteem, and emotional maturity (Dekel e.a., 2003).*

aan bescherming tegen de existentiële doodsangst. Als eerste kunnen we de andere cultuur als minderwaardig beschouwen. Het andere wereldbeeld of de aanhangers daarvan worden dan als achterlijk beschouwd.

Een alternatief is zich aanpassen aan de andere cultuur of de aanhangers van de andere cultuur overtuigen van het eigen gelijk (assimilatie). Ook het vormen van een nieuwe cultuur door delen van de andere cultuur in te passen in de eigen cultuur is een mogelijkheid (accommodatie). De laatste mogelijkheid is het vernietigen van de andere cultuur en daarmee als het ware bewijzen dat de eigen cultuur wel beter of de enige moet zijn, omdat de andere cultuur eenvoudig niet meer bestaat.

Van al deze mechanismen zijn wel voorbeelden te vinden in de huidige politieke discussie zoals die ook rondom de *war on terror* wordt gevoerd.

Zo wordt in de debatten over de Islam deze godsdienst in sommige kringen als achterlijk afgeschilderd en wist ook wijlen filmregisseur Theo van Gogh zich in niet mis te verstane woorden plastisch uit te drukken over aanhangers van deze godsdienst. In het multiculturele debat in Nederland botst accommodatie, waarin het aan elkaar aanpassen en het vormen van een nieuwe 'verrijkende' cultuur als ideaal wordt genoemd, met de huidige politieke stroming van inburgeringscursussen, ook voor religieuze leiders, die zich duidelijk sterk maakt voor het aanpassen van nieuw- en oudkomers aan 'onze' cultuur.

Twee hypothesen van de TMT

De eerste hypothese die van de *Terror Management Theorie* afgeleid kan worden en die in onderzoek bevestigd is, is dat bij bewustzijn van de dood de betekenis van de waarde van de bijdrage aan het eigen culturele wereldbeeld belangrijker wordt en dat

bij het verlagen van het zelfvertrouwen de ervaren angst voor de dood groter wordt.

In veel militaire studies is ook gebleken dat militairen met een hoog zelfvertrouwen minder angst vertonen dan militairen met een laag zelfvertrouwen. Militairen die het onderspit moeten delven in de strijd vertonen ook vaker angststoornissen.

In de eerder aangehaalde studie van Noy (1991) staat dat het aantal slachtoffers als gevolg van *Combat Stress Reactions* (CSR) aan de verliezende kant veel hoger is dan aan de winnende kant. Uit de Yom Kippoor-oorlog in 1973 blijkt dit ook:

Likewise, in 1973, the Israeli Army suffered many CSR casualties in the initial stage of trying desperately to hold on against the advancing enemies, while the Egyptian Army sustained only a few casualties. In

Nederlandse ISAF-militair in Afghanistan (Collectie NIMH)

contrast, once the initiative turned to the Israeli side, the Egyptians had many casualties (Noy, 1991).

De rol van zelfvertrouwen bij de weerstand van de angststoornissen bij de winnende partij is hier duidelijk.

De tweede hypothese is dat de waardering voor en het belang van het eigen wereldbeeld belangrijker is als bescherming tegen doodsangst als men geconfronteerd wordt met het bewustzijn van de eigen sterfelijkheid door gedachten aan of confrontatie met de dood. Dit effect was in Amerika zeker sterk zichtbaar na de aanslagen op 11 september. Er werd openlijk geageerd tegen mensen, landen of culturen die niet overeenstemden met 'de Amerikaanse cultuur'.

Duidelijke voorbeelden zijn het ver-tonen van vlaggen en uitspraken als *who's not with us, is against us*. Vergelijkbare effecten waren ook in Nederland zichtbaar na de aanslag op Theo van Gogh. Vrijheid van meningsuiting als symbool van Nederlanderschap werd in het publieke debat fel verdedigd en ook vijandelijkheden tegen de moslimgemeenschap getuigden hiervan.

De TMT en de KL

De vraag is of de TMT een verklaring biedt voor het gedrag van militairen die in uitzendgebieden onder potentieel levensbedreigende omstandigheden moeten dienen en daar zeker herinnerd worden aan de dood, door de risico's die zij zelf lopen, gedachten daaraan of door de confrontatie met slachtoffers van geweld. Deze vraag staat centraal in de onderzoeken die hieronder worden beschreven.

In een aantal onderzoeken van de KMA zijn de effecten van de rol van bewustwording van de eigen sterfelijkheid of dreiging op gedrag onderzocht. De eerste studie waarin naar de relevantie en betekenis van TMT voor de krijgsmacht is gekeken was de eindstudie van Opperl en Van Dijk (2002)

aan de KMA. In hun studie *Terror management voor de KL: de nieuwste trend in management* stelden zij zichzelf de volgende vraag: 'Vertonen militairen een grotere hang aan hun wereldbeeld na blootstelling aan gedachten over de dood in vergelijking met een situatie waarin zij die blootstelling niet hebben gehad?' In dit onderzoek hebben cadetten hun mening gegeven over een buitenlandse militair die na een jaar als *liaison* bij de KL te zijn geweest zijn bevindingen over de KL weergaf.

Onderzoek

Van deze evaluatie bestonden twee versies. Een positieve en een negatieve. De ene helft van de onderzoeksgroep werd eerst geconfronteerd met gedachten aan hun eigen sterfelijkheid alvorens de teksten en de *liaison*-militair te beoordelen en de andere helft vulde deze vragenlijst zonder deze bewustwording in. Als slotconclusie kwamen zij tot de bevinding dat militairen die geconfronteerd zijn met gedachten over hun eigen dood negatiever dachten over militairen met een andere nationaliteit dan collega's die niet hadden nagedacht over de dood. Deze conclusie is interessant voor internationale militaire samenwerking onder risicovolle omstandigheden, omstandigheden die typerend zijn voor met moderne optreden van de KL.

Internationale militaire samenwerking is een onderwerp dat niet meer weg te denken is uit het huidige optreden van de krijgsmacht. In het *Domein van de Officier* (2004) wordt beschreven dat het optreden van de Koninklijke Landmacht zich in beginsel altijd kenmerkt door *joint* optreden en vrijwel altijd in internationaal verband plaatsvindt. Voorbeelden van nauwe internationale samenwerking zijn het *1st German-Netherlands Corps* (1GNC) alsmede de *NATO Response Force* (NRF) waar Nederland van 15 januari 2005 tot en met 15 juli 2005 deel van uitmaakte.

Om te onderzoeken of internationale militaire samenwerking onder druk

komt te staan bij dreiging is een eenheid gezocht die zowel onder vredesomstandigheden (geen dreiging) als in een dreigingssituatie samenwerkte met militairen uit andere landen. Ten tijde van de Nederlandse bijdrage aan de *International Security Assistance Force* (ISAF) in Afghanistan deed zich zo'n gelegenheid voor. In de zomer van 2003 is een onderzoek gedaan naar de bereidheid tot internationale militaire samenwerking in zowel Afghanistan als Münster. In deze periode kwamen juist berichten naar buiten over spanningen tussen Nederlandse en Duitse militairen. Soeters en Moelker (2003) beschreven in hun artikel enkele van de problemen die tijdens de ISAF-missie in Afghanistan zijn ontstaan.

Internationale militaire samenwerking onder dreiging

Voor onderzoek naar de invloed van dreiging op internationale militaire samenwerking bood het 1GNC een unieke kans omdat het 1GNC al een traditie van meerdere jaren met samenwerking heeft en daar positieve ervaringen mee heeft. In de studie bij ISAF (Dechesne, Van den Berg, Soeters 2005) zijn twee persoonlijkheidsfactoren gemeten, te weten:

- a) *behoefte aan structuur*, een maat voor de mate van flexibiliteit in het kunnen omgaan met nieuwe of onverwachte situaties, en
- b) *zelfvertrouwen*.

Daarnaast is gekeken naar de identificatie met de KL als organisatie, identificatie met Nederland, identificatie met internationale militaire samenwerking en een viertal factoren van doodsdreiging.

Deze factoren waren:

- a) *acceptatie van het risico van de dood*;
- b) *de behoefte aan zorg bij mogelijk overlijden zoals een testament of hulp vanuit Defensie*;
- c) *communicatie / praten over de dood*, en
- d) *angst voor de dood*.

Na analyse van de resultaten waaraan 313 militairen van ISAF uit Kabul en 76 militairen van de staf van IGNC in Münster hebben deelgenomen, bleken er significante verschillen te zijn in de acceptatie van het risico van de dood, angst voor de dood en communicatie over de dood.² Deze aan doodsdreiging gerelateerde factoren waren hoger bij de militairen van ISAF dan bij de militairen in Münster (zie tabel 1).

tificatie als uiting van het wereldbeeld waar militairen zich mee identificeren is dus wezenlijk van belang.

Naast deze analyses is nog gekeken naar factoren die de acceptatie van het risico van de dood beïnvloeden. In deze studie blijkt een grotere mate van *behoefte aan structuur*, dus een rigidere houding, deze acceptatie negatief te beïnvloeden. Deze resultaten

kracht van de voorspellingen vergroten. Tevens kan de vraag waarom acceptatie van het risico van de dood positief bijdraagt aan de bereidheid tot internationale samenwerking nog verder onderzocht worden. Waarschijnlijk is er een samenhang met het ervaren nut van de missie. Militairen met een grote behoefte aan structuur en die dus weinig flexibel zijn ten aanzien van afwijkingen van het door hen geaccepteerde doel van de missie hebben een lagere acceptatie van het risico van de dood en zijn derhalve ook minder bereid tot internationale samenwerking.

	ISAF in Kabul	IGNC in Münster
Angst voor de dood	4,64	3,70*
Institutionele zorg	6,57	6,88
Communicatie over de dood	4,25	3,56*
Acceptatie risico van de dood	6,07	5,26*

Tabel 1: Verschillen op een schaal van 1-9³

Belangrijker nog dan dit resultaat was de analyse hoe deze factoren de bereidheid tot internationale samenwerking beïnvloedden. In een analyse van de invloed van een aantal factoren op de bereidheid tot internationale samenwerking bleek dat angst voor de dood een negatief effect heeft op de bereidheid tot internationale samenwerking. Dus militairen die een grotere angst voor de dood hebben, lijken minder bereid tot internationale samenwerking. Uit de analyse⁴ bleek echter ook een aantal factoren positief bij te dragen aan de bereidheid tot internationale samenwerking.

Allereerst was er een positief verband tussen de acceptatie van het risico van de dood en de bereidheid tot internationale samenwerking. Militairen met een grotere acceptatie van dit risico zijn meer bereid tot internationale samenwerking. Tevens draagt een groter zelfvertrouwen, dus de mate waarin men zich waardevol voelt, bij aan een grotere bereidheid tot internationale samenwerking. De factor die de grootste bijdrage leverde aan de bereidheid tot internationale samenwerking was de mate van identificatie met de Koninklijke Landmacht. Iden-

komen overeen met de voorspellingen van de TMT, namelijk dat dreiging en het daardoor ontstane bewustzijn van de eigen sterfelijkheid de bereidheid tot internationale samenwerking ondermijnen.

Daar staat tegenover dat elementen die van waarde worden geacht in de overheersende cultuur een ander effect kunnen bewerkstelligen. Het feit dat de identificatie met de KL zo positief bijdraagt aan de bereidheid tot internationale samenwerking lijkt een indicatie te zijn voor de bereidheid van Nederlandse militairen om deel te nemen aan internationale verbanden.

De risico's van dreiging moeten echter niet uitgesloten worden en herhaling van dit onderzoek in een situatie waarin de dreiging groter is kan de

Operationele inzetbaarheid onder dreiging

Een gelegenheid die zich aansluitend op de ISAF-missie in Afghanistan al vrij snel voordeed, was de Nederlandse deelname aan de *Stabilization Force Iraq* (SFIR). Ook in deze missie was duidelijk sprake van een reële dreiging, hetgeen aanleiding geeft tot enkele voorspellingen vanuit de verklaringen van de *Terror Management Theory*. De aspecten die vanuit het theoretisch kader interessant waren bij de SFIR-missies waren de bereidheid tot acceptatie van het risico van de dood in deze missie, de angst voor de dood en de wijze waarop deze factoren de deelname aan de missie beïnvloedden.

In de studie naar deze factoren is onderzoek gedaan bij de eenheden van de KL tijdens SFIR3 en SFIR4 alsmede bij een controlegroep van eenheden van 13 Mechbrig die niet op uitzending waren. Aan dit onderzoek hebben van de genoemde eenheden

2 In deze analyse is geen onderscheid gemaakt tussen officieren, onderofficieren en manschappen omdat sommige groepen in deze steekproef te klein zijn voor het maken van een dergelijk onderscheid.

3 * = significant verschil bij $p < 0,05$, dit betekent dat de kans dat dit verschil op toeval berust kleiner dan 5% is.

4 Statistische uitkomsten van uitgevoerde regressieanalyse: bereidheid tot internationale samenwerking ten opzichte van de 4 aan doodsdreiging gerelateerde factoren, identificatie met de KL, identificatie met Nederland, zelfvertrouwen en behoefte aan structuur. Het model is significant $F(8,286) = 6.30, p, .001$. Een grotere angst voor de dood draagt negatief bij tot de bereidheid tot internationale samenwerking, $Beta = -2.829, p < .006$. Acceptatie van het risico van de dood draagt positief bij, $Beta = 2.019, p < .05$. Grotere identificatie met de KL draagt positief bij, $Beta = .354, p < .001$ en hoger zelfvertrouwen draagt ook positief bij, $Beta = 2.08, p < .04$.

respectievelijk 62, 202 en 115 militairen deelgenomen⁵. De voorspelling dat dreiging een positieve invloed heeft op de waardering voor het eigen wereldbeeld moest worden omgezet in een aantal begrippen, zoals de waardering voor de missie, de mate waarin men achter de taak van de missie staat en de mate men zich identificeert met de KL. De volgende factoren zijn in deze studie gemeten:

- *behoefte aan structuur* (zoals gezegd, een maat voor de behoefte aan vaste structuren en voorspelbaarheid van gebeurtenissen en de tegenhanger van flexibiliteit);
- *zelfwaardering*⁶;
- *acceptatie van het risico van de dood en angst voor de dood*;
- *identificatie met de KL en identificatie met het militaire beroep*;
- *identificatie met militairen uit andere landen*;
- *deelnemen aan de missie uit ideële motieven* (zoals vrede en veiligheid, het opbouwen van een samenleving, strijd tegen terrorisme en het helpen van mensen in nood);
- *deelname omdat het moet of vanwege geld*;
- *de mate waarin men achter de missie staat, de missie als zinvol ervaart*;
- *de mate waarin men denkt inzetgereed te zijn voor inzet in crisis-situaties of gevechten*.

De significante verschillen voor de eenheden van SFIR en de eenheden in Nederland in de kazerne zijn weergegeven in tabel 2.

Resultaten bij SFIR en controlegroep

In eerste instantie zijn er weinig grote verschillen tussen de uitkomsten van het onderzoek bij eenheden op uitzending en eenheden die niet op uitzending zijn. Wel blijken de factoren die met het geloof in eigen kunnen en de eigen professionaliteit te maken hebben, te weten zelfvertrouwen en inzetgereedheid een hogere score in het uitzendgebied te hebben.

Daarnaast lijkt de motivatie voor de missie in het uitzendgebied lager dan bij een eenheid in Nederland. Dit blijkt uit een lagere motivatie op basis van ideële motieven, en lagere moti-

	SFIR	Niet op missie
Behoeft aan structuur	4,5	4,6
Zelfvertrouwen	6,8*	6,2
Acceptatie risico dood	6,1	6,3
Angst voor de dood	3,6	4,0
Identificatie KL	6,1	5,9
Identificatie met militairen uit andere landen	5,5	5,6
Deelnemen uit ideële motieven	6,0*	6,7
Deelnemen voor geld of omdat het moet	5,5*	6,3
Zinvolheid missie	6,3*	6,8
Inzetgereedheid	7,6*	6,3

Tabel 2: Gemiddelde score op een schaal van 1-9.

De vragen over motivatie voor een missie zijn respectievelijk gesteld ten opzichte van de eigen beleving tijdens uitzending of de veronderstelling dat men nu op uitzending zou zijn⁷

vatie voor geld of omdat de uitzending verplicht is en een lagere ervaren zinvolheid van de missie. Interessant is daarom verdere analyse te doen naar de invloed van de gemeten factoren op het onderwerp van studie in dit geval de bereidheid tot internationale samenwerking, de zinvolheid van de missie en de mate van inzetgereedheid. Er is daartoe gekeken naar de bijdrage van de in tabel 2 genoemde factoren op deze onderwerpen.

Internationale samenwerking in Irak

Allereerst is gekeken naar de bereidheid tot internationale samenwerking door militairen die op uitzending waren (zie figuur 1). Bij de eenheden van SFIR bleek zowel de identificatie met de KL als de mate waarin men achter de doelen van de missie staat (dus deelnemen uit ideële motieven) een positieve invloed te hebben op de bereidheid tot internationale samenwerking. Daarnaast speelde de behoefte aan structuur een significante

rol. Militairen met een meer rigide of starre houding waren in de dreigings-situatie, dus tijdens uitzending, minder bereid tot internationale samenwerking.⁸

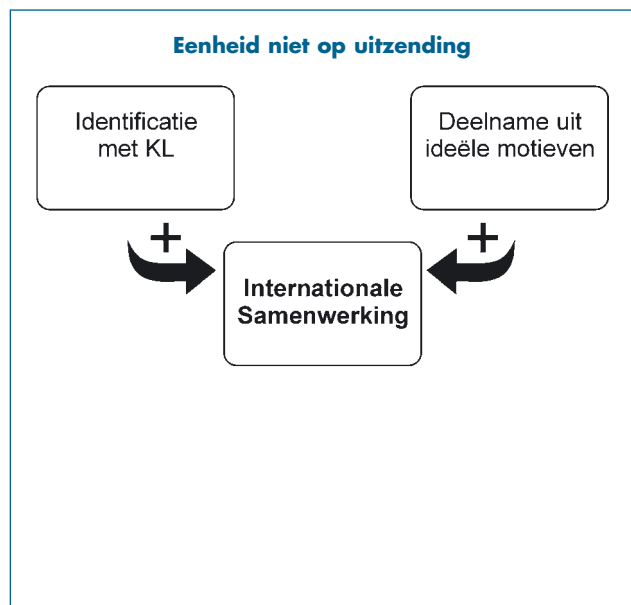
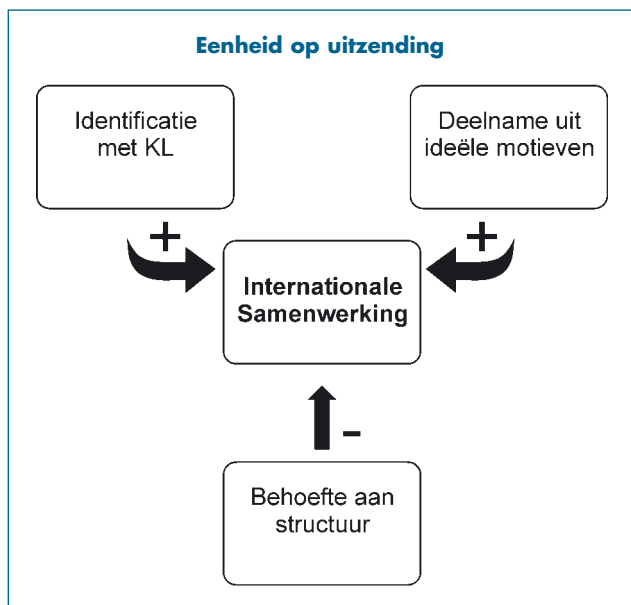
Van de eenheden die niet op uitzending waren (zie figuur 2) bleek ten

5 In deze analyse is geen onderscheid gemaakt tussen officieren, onderofficieren en manschappen omdat sommige groepen in deze steekproef te klein zijn voor het maken van een dergelijk onderscheid.

6 In dit onderzoek is gebruik gemaakt van het begrip 'self-efficacy' dat ook een maat is die een hoeveelheid *zelfvertrouwen* weergeeft, maar die ontworpen is voor onderzoek bij militaire eenheden en gebruikt wordt door onderzoekers in de US-Army.

7 * = significant verschil bij $p < 0,05$, dit betekent dat de kans dat dit verschil op toeval berust kleiner dan 5% is.

8 In de figuur is dit weergegeven door een + teken bij een positief verband en een - teken bij een negatief verband. De waarde bij de ? geeft de sterkte van dit verband aan. Onder een positief verband wordt verstaan dat een hogere score op de genoemde factor, bijvoorbeeld identificatie met de KL, leidt tot een hogere score op internationale samenwerking. De identificatie met de KL voor-spelt dan dus de mate van bereidheid tot internationale samenwerking.

Figuur 1: Bereidheid tot internationale samenwerking

Figuur 2: Bereidheid tot internationale samenwerking

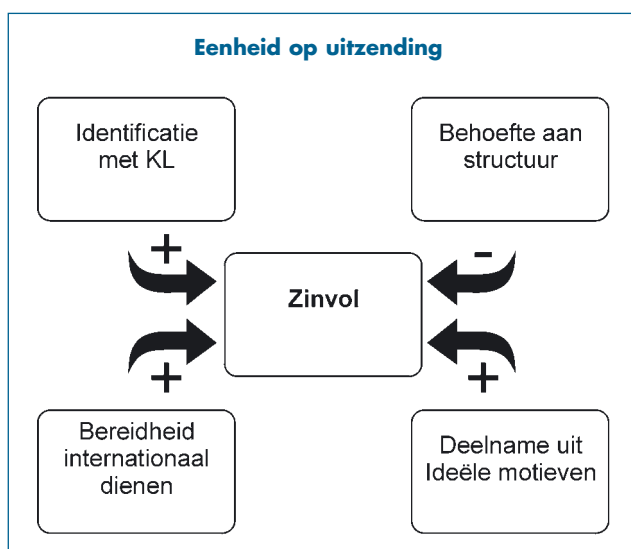
tijde van dit onderzoek zowel de identificatie met de KL als de mate waarin men achter de doelen van de missie staat (dus deelnemen uit ideële motieven) de bereidheid tot internationale samenwerking te bepalen.⁹ De behoefte aan structuur speelde hier dus geen rol.

Zinvolheid missie in Irak

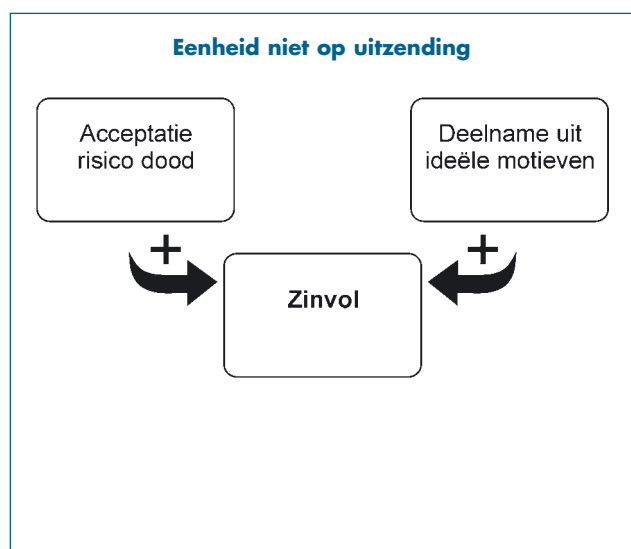
Ten aanzien van de zinvolheid van de missie geven militairen van SFIR (zie

figuur 3) aan dat de deelname uit ideële motieven en de identificatie met het KL en een grotere bereidheid tot internationale samenwerking een positieve bijdrage leveren aan de ervaren zinvolheid en dat een grotere behoefte aan structuur een negatieve invloed heeft. Oftewel, een flexibele levenshouding is van belang om het belang van de missie te zien onder dreiging. In de veilige situatie (zie figuur 4) geven de resultaten van de

⁹ Lineaire regressieanalyse met Internationale samenwerking als afhankelijke variabele. Bij eenheid in risicogebied (Irak) is $R^2 = 0.375$, 'Need for Structure': Beta = -0,212, sign = 0,000; Identificatie met KL: Beta = 0,446, sign = 0,000; Deelname uit ideële motieven: Beta = 0,205, sign = 0,000. Bij controle-eenheid buiten risicogebied $R^2 = 0.652$, Identificatie met KL: Beta = 0,488, sign = 0,000; Deelname uit ideële motieven: Beta = 0,383, sign = 0,000.

Figuur 3: Ervaren zinvolheid missie

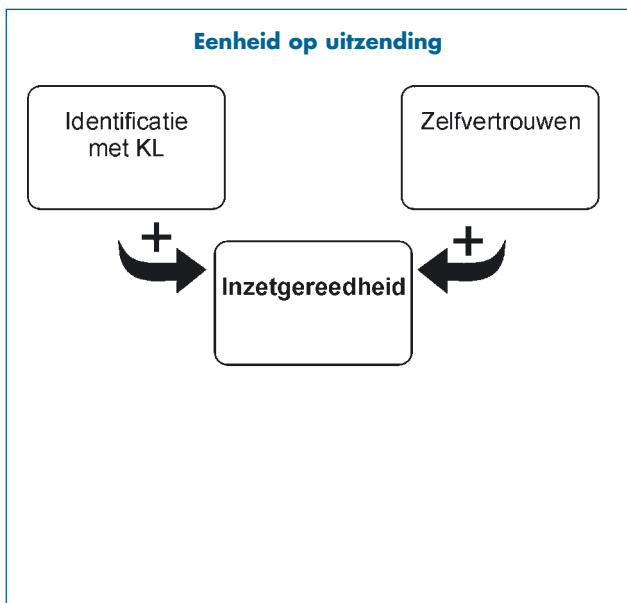
Figuur 4: Ervaren zinvolheid missie

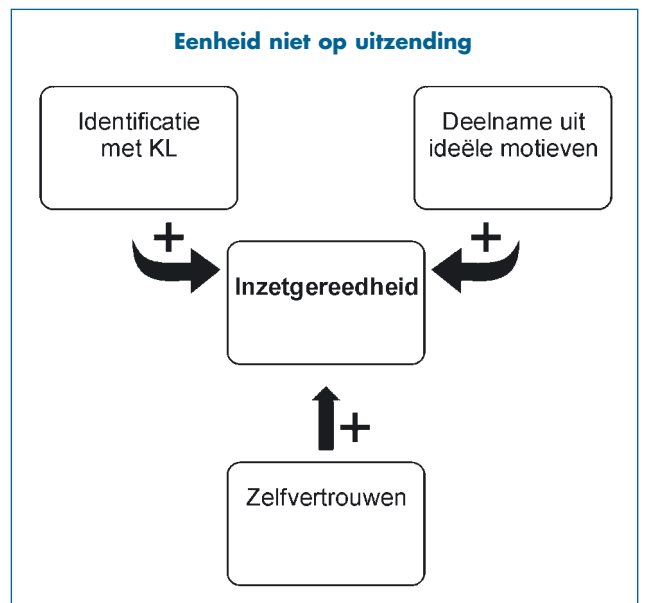
Samenwerking tijdens een schietoefening, SFIR 5, As Samawah, Irak (Foto SFIR 5, G. van Es; collectie NIMH)

controlegroep aan dat de acceptatie van het risico van de dood en de mate waarin zij achter de doelen van de missie staan bepalen in hoeverre deze militairen de missie als zinvol ervaren.¹⁰

¹⁰ Lineaire regressieanalyse met 'zinvolheid missie' als afhankelijke variabele. Bij eenheid in risicogebied (Irak) is $R^2 = 0.358$, Need for Structure: Beta = -0,149, sign = 0,007; Identificatie met KL: Beta = 0,242, sign = 0,000; Deelname uit ideële motieven: Beta = 0,235, sign = 0,000; Bereidheid tot internationaal dienen: Beta = 0,223, sign = 0,000. Bij controle eenheid buiten risicogebied $R^2 = 0.584$, Acceptatie risico dood: Beta = 0,211, sign = 0,004; Deelname uit ideële motieven: Beta = 0,691, sign = 0,000.

Figuur 5: Inzetgereedheid

Figuur 6: Inzetgereedheid

Inzetgereedheid

De laatste vergelijking betreft de mate van inzetgereedheid.¹¹ Bij eenheden die op uitzending zijn (zie figuur 5) kan de mate van inzetgereedheid voorspeld worden door het zelfvertrouwen en de identificatie met de KL. Militairen met een groter zelfvertrouwen geven een grotere inzetgereedheid aan. Hetzelfde geldt voor militairen die zich sterker identificeren met de KL.

De factoren ideële motieven en acceptatie van het risico van de dood spelen ook een rol van betekenis hoewel ze net niet significant kunnen worden aangetoond. Bij de controlegroep die zich niet in een dreigingssituatie bevindt wordt de eigen inzetbaarheid bepaald door het zelfvertrouwen, de ideële motieven voor deelname aan de missie alswel de identificatie met de KL (zie figuur 6).

Als we al deze resultaten op een rijtje zetten, dan lijken de identificatie met de KL, die sterk samenhangt met identificatie met het militaire beroep, de mate waarin men door ideële motieven gemotiveerd is voor de missie, de acceptatie van het risico van de dood, de flexibiliteit van de militair en zijn of haar *zelfvertrouwen* belangrijke factoren te zijn in het functioneren onder dreigende omstandigheden. Ook in het denken over het functioneren onder dreigende omstandigheden spelen deze factoren al een rol, maar in het missiegebied worden de resultaten nog duidelijker zichtbaar.

Met name de rol van flexibiliteit en het zelfvertrouwen worden dan duidelijke

¹¹ Lineaire regressieanalyse met 'inzetgereedheid' als afhankelijke variabele. Bij eenheid in risicogebied (Irak) is $R^2 = 0,460$, (Self-efficacy: Beta = 0,540, sign = 0,000); Identificatie met KL: Beta = 0,138, sign = 0,015; (Deelname uit ideële motieven: Beta = 0,109, sign = 0,053); Acceptatie risico van de dood: Beta = 0,095, sign = 0,063). Bij controle eenheid buiten risicogebied $R^2 = 0,435$, Self-efficacy: Beta = 0,327, sign = 0,000; Identificatie met KL: Beta = 0,275, sign = 0,007; Deelname uit ideële motieven: Beta = 0,267, sign = 0,006.

Militair van het Nederlands Detachement Verenigde Naties in Korea met verschijnselen van prss, 1951 (Foto W.W. Dussel; collectie NIMH)

lijk. In de twee vergelijkingen van de bereidheid tot internationale samenwerking en de ervaren zinvolheid van de missie wordt in het uitzendgebied de betekenis van een lagere *behoefte aan structuur*, dus een hogere mate van flexibiliteit, duidelijk. In de vraag naar de inzetgereedheid speelt het zelfvertrouwen duidelijk de hoofdrol.

Deze bevindingen lijken in overeenstemming met de stelling dat militairen onder dreiging meer aan hun *wereldbeeld* zullen gaan hangen en dat *zelfvertrouwen* en *flexibiliteit* belangrijke eigenschappen zijn om een al te starre relatie met het eigen wereldbeeld tegen te gaan. Ook de stelling dat de vorming van militairen en de houding van het optreden van belang is voor de wijze van optreden onder dreiging lijkt door dit onderzoek te worden bevestigd. De Nederlandse militair die zich identificeert met het militaire beroep en de KL, is meer bereid om samen te werken met militairen van andere landen. Ook is het feit dat de militair die zich meer identificeert met het militaire beroep van belang voor de ervaren zinvolheid van de missie en de mate waarin hij zich gereed voelt voor inzet.

Aanbevelingen

Angst voor de dood beïnvloedt uiteraard het gedrag van militairen. Militairen lopen echter niet weg voor het gevaar in situaties waarin het risico van de dood aanwezig is. Militairen lijken dan eerder te handelen naar de geest van het militaire beroep. De *Terror Management Theorie* stelt dat leven naar de waarden van het eigen wereldbeeld van belang is om niet door doodsangst overmand te worden.

De meest rationele houding in relatie tot het risico van de dood staat daarin niet centraal, maar het geloof in een waardevolle bijdrage aan de waargemeenschap waar men deel van uitmaakt. Daarvoor is dan ook een zekere mate van zelfvertrouwen noodzakelijk. Flexibiliteit speelt een rol als het gaat om het aanhangen van een specifiek wereldbeeld of in te kunnen zien dat er meerdere meningen of waardenpatronen mogelijk zijn. Mensen die (mentaal) flexibeler zijn hoeven zich niet zo snel tegen mensen te keren die er een ander wereldbeeld op nahouden.

Voor het militaire beroep, dat zich bij uitstek manifesteert onder omstandig-

heden waarin dreiging een rol speelt, is inzicht in de betekenis van die dreiging voor het handelen dan ook van belang. Verdere verdieping van gedrag onder bedreigende omstandigheden en de invloed van vorming, persoonlijkenschappen, eenheidsvorming en militaire cultuur zijn voor Nederlandse (en buitenlandse) militairen dan ook zeker van belang.

Aanbevelingen voor eenheden die uitgezonden worden onder bedreigende omstandigheden zijn op basis van de genoemde studies: het versterken van de identificatie met de KL of met het

Commandanten kunnen hier zeker een bijdrage aan leveren door hun personeel uit te leggen wat de doelstellingen van de missies zijn en hen hiermee te motiveren.

Als laatste is het bevorderen van het geloof in eigen kunnen sterk van belang. Dit kan door goede voorbereiding en training van de eenheden, en hierbij speelt ook de positieve terugkoppeling een rol, waardoor militairen ook zien en ervaren dat zij in staat zijn hun taken op een professionele wijze uit te voeren. Een gevaar blijken de onderzoeken is een gebrek aan flexibiliteit. Het is dus van belang

Uitvaart van een SFOR-militair, Bosnië-Herzegovina (Collectie NIMH)

militair-zijn. Dit komt herhaaldelijk naar voren als belangrijke factor bij inzetgereedheid, ervaren zinvolheid van de missie en bereidheid om internationaal samen te werken. Hier ligt dan ook een duidelijke relatie met de vorming van militairen. Verder is de persoonlijke motivatie van de militair van belang omdat de factor 'deelname uit ideële motieven' ook een sterke invloed heeft op veel van de onderzochte effecten tijdens uitzending.

om militairen ook in dit opzicht te vormen en te leren omgaan met de complexe werkelijkheid.

Onderzoek verrichten bij eenheden die uitgezonden zijn is niet altijd eenvoudig. Eenheden die met operationele taken bezig zijn zitten niet altijd te wachten op het invullen van vragenlijsten terwijl het verdiepen van onze inzichten in de processen die ten grondslag liggen aan ons gedrag zeker van belang is.

De auteurs danken de betrokken eenheden van de KL zowel op uitzending als in Nederland en Duitsland voor hun medewerking aan onderzoeken als deze.¹²

Literatuur

- Domein van de Officier*. Koninklijke Landmacht (Den Haag 2004).
- Handboek Leidinggeven KL*, Koninklijke Landmacht (Den Haag 2002).
- Becker, E., *Escape from Evil* (New York 1975).
- Dechesne, M., Van den Berg, C.E. en Soeters, J., 'International Military Collaboration under Threat, a fieldstudy in Kabul' (submitted in the *British Journal of Social Psychology*) (2005).
- Dekel, R., Solomon, Z., Ginzburg, K., Yuval, N., 'Combat Exposure, Wartime performance, and Long-Term Adjustment Among Combatants', *Journal of Military psychology*, 15(2) (2003), 117-131.
- Greenberg, J., Solomon, S., & Pyszczynski, T., 'Terror management theory of self-esteem and social behavior: Empirical assessments and conceptual refinements', in M. P. Zanna (ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*, 29 (pp.61-139). (New York 1997).
- Hirschberger, G., Florian, V., Mikulincer, M., Goldenberg, J.L., Pyszczynski, T., 'Gender differences in the willingness to engage in risky behavior: A terror management perspective', *Death studies*, 26(2) (2002), 117-141.
- Kamp, H.G.J., 'De Toekomst van onze krijgsmacht', *Militaire Spectator*, 173 (4) (2004), 193-202.
- Meulen, J. van der en Soeters, J., 'Considering Casualties', *Armed Forces and Society (Special issue)* (2005).
- Noy, S. 'Combat Stress Reactions', in *Handbook of Military Psychology*, R.Gal and A.D. Mangelsdorff (ed.) (1991) 507-530.
- Oppel, J. en Dijk, F.G. van, *Terror management voor de KL: de nieuwste trend in management*, eindstudie KMA (2002).
- Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S., 'A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory', *Psychological Review*, (1999) 106, 835-845.
- Shalit, B., *The Psychology of Conflict and Combat*. (New York 1988).
- Soeters, J. en Moelker, R., 'German-Dutch cooperation in the heat of Kabul', in G. Kümmel & Collmer (eds) *Soldat-Militär-Politik-Gesellschaft* (Baden-Baden 2003) 63-75.
- Solomon, S., Greenberg, J., en Pyszczynski, T., 'A terror management theory of social behavior: The psychological functions of self-esteem and cultural worldviews', in M. P. Zanna (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* Vol. 24. (New York 1991) 93-159.

¹² Deze dank gaat in het bijzonder naar genm M. Celie, bgen R.A.C. Bertholee, lkol R. de Vries, lkol R. van Harskamp, lkol A. Campo, lkol C.J. Matthijssen en maj drs. R.W.P. van der Heijden.